

Introducció: El llibre de Jaume Boada sobre els trenta sous mallorquins de 1821*

GASPAR FELIU

Vull començar agraint l'oportunitat d'haver hagut de llegir el llibre de Jaume Boada,¹ que ja avanço que m'ha interessat molt. Perquè si bé no m'interessa gaire la numismàtica, sí que ho fa, en canvi, la història de la moneda; amb el benentès que ambdues disciplines són igualment vàlides i destinades a entendre's i a col·laborar. I, com diu l'autor, darrere cada moneda hi ha una història; i la que hi ha darrere els trenta sous mallorquins de 1821 és precisament molt interessant. Ho és sens dubte des del punt de vista numismàtic, però també de la història de la moneda, de la història econòmica i fins i tot de la història o potser millor l'actualitat política: les relacions centre-perifèria de l'època són tan idèntiques i tristes com les actuals.

El llibre comença amb una introducció històrica clara, però molt escassa, només dues pàgines. Com que és la part en la qual em puc lluir una mica i potser la menys coneguda per tots vostès, permetin-me que m'estengui en els precedents que van portar l'Ajuntament de Palma a la necessitat d'emetre moneda per a la *salus populi*, la salut del poble o la seva salvació, que, com molt bé recorda l'autor, tots dos sentits té aquesta expressió.

El Trienni Constitucional (1820-1823) és un dels tres moments en la història d'Espanya en els quals es va intentar la modernització del país; els altres van ser la Revolució Gloriosa de 1868-1874 i la Segona República. Tots tres van començar amb un trencament revolucionari (els dos primers amb una sublevació militar)

* Text de la presentació del llibre a l'IEC.

1. BOADA SALOM, Jaume, *Les monedes de 30 sous mallorquins de 1821. La problemàtica política i econòmica de l'emissió salus populi durant una epidèmia de febre groga*. Grup Filatèlic i del Col·leccionisme de Palma (Lo Portador de Lletres, 3). Palma de Mallorca, 2007, 246 p.

i tots tres van acabar com a conseqüència d'una actuació militar. Naturalment, tant l'evolució de cadascun d'aquests períodes com la forma en què foren liquidats presenten característiques diferents, però aquestes dues són les característiques bàsiques i comunes. N'hi ha d'altres: en tots els casos, els nous règims, per coherència ideològica, van permetre als seus oponents una llibertat de crítica i d'actuació que aquests els negaven abans i que, sobretot després, no només els seria negada, sinó que en els casos del Trienni i de la Segona República comportaria cruels persecucions i fins i tot execucions.

Però també és veritat que en tots tres casos els nous règims van ser incapaços de portar a terme les reformes proposades, van sofrir fortes desavinences internes i van acabar decebant les esperances posades en ells, sobretot les esperances de les classes populars.

Per entendre la situació política i econòmica que va propiciar l'adveniment del Trienni Constitucional convé tirar una mica, bastant, enrere. L'Espanya de l'Antic Règim estava acostumada a viure a l'esquena de les colònies americanes: una part petita, però no gens mensypreable dels ingressos fiscals provenia d'Amèrica; però, sobretot, el comerç americà animava de manera directa o indirecta molts sectors de l'economia espanyola, li permetia equilibrar la balança de pagaments amb l'exterior i cobrar els impostos sense que aquests representessin una llosa excessiva sobre el conjunt de l'economia. La burgesia comercial o industrial es sentia còmoda dins d'aquest esquema i no en qüestionava l'organització, o sigui, la monarquia absoluta, basada en l'aliança entre el tron i l'altar i en la desigualtat legal i impositiva.

Les primeres nuvolades en aquest horitzó van venir de la Revolució Francesa. No tant per l'exemple ideològic ni per la liquidació sagnant de l'Antic Règim, que més aviat van provocar un sentiment de refús, sinó per les guerres que comportà, tant contra França com després contra la Gran Bretanya. El cost econòmic va ser enorme: augment dels impostos, pèrdua de la flota, repetides interrupcions del comerç amb Amèrica; les economies més comercials, com Mallorca, Catalunya o Cadis, en sofriren qui-sap-lo i va resultar evident que, davant dels canvis que representaven la revolució industrial anglesa i la revolució política francesa, el sistema de l'Antic Règim resultava inviable; fins i tot els seus partidaris més aferrissats van acceptar part dels arguments i les pràctiques dels contraris. Només dues mostres: la primera desamortització, el primer atac contra la sacrosanta propietat de l'Església -de la qual l'emissió dels trenta sous mallorquins representaria un episodi més-, va ser obra de Godoy amb la finalitat d'obtenir els recursos necessaris per a lluitar contra la Revolució Francesa. Segon exemple, encara més flagrant: la destitució de Carles IV i la seva substitució pel seu fill Ferran VII va ser obra dels grups més reaccionaris, més defensors a ultrança de l'Antic Règim; però destituïnt el rei es van carregar el principi bàsic de la monarquia absoluta: el rei per la gràcia de Déu. Ningú no s'hi va oposar, però sense

adonar-se'n, la destitució del rei havia obert pas al principi revolucionari de la sobirania popular.

La Guerra del Francès va magnificar tot això fins a l'extrem: des del punt de vista econòmic, el cost de la guerra va arruïnar el país i l'Estat per molts anys, al mateix temps que es perdia la mamella americana. Des del punt de vista polític i ideològic, la resistència als exèrcits napoleònics i a la ideologia que comportaven es feia en defensa de l'Antic Règim (moltes de les juntes estaven presidides per bisbes i farcides de nobles i eclesiàstics), però els pobles hi ajuntaven la liquidació pràctica dels drets senyorials i els diputats reunits a Cadis van engendrar una constitució de clara inspiració francesa, basada en la sobirania popular i la liquidació del règim senyorial i dels privilegis eclesiàstics.

Pel que fa a Mallorca, l'illa havia estat un centre important del comerç amb Amèrica. En deu anys, de 1788 a 1798, la flota passà de 308 a 549 vaixells: un creixement del 78 %; però aquest darrer any els anglesos tornaven a ocupar Menorca i interrompien el comerç colonial. El malestar econòmic es traduí en l'oposició al nou impost del vi, obra precisament del mallorquí Miquel Gaietà Soler, ministre d'Hisenda, oposició que va acabar en una revolta popular poc abans de la Guerra del Francès.

Mallorca, que no va sofrir la guerra sobre el seu territori, no en va haver de suportar les pitjors conseqüències, però es va veure igualment afectada per l'augment d'impostos, l'encariment dels queviures i el reclutament i manteniment de tropes. De manera que per a finançar la guerra s'acudí a l'expedient de demanar a les esglésies la meitat de la plata i de l'or que no fossin necessaris per al culte, un altre clar antecedent de l'emissió monetària de 1821. Perquè a Mallorca a partir de 1808 s'encunyaren peces de trenta sous, primer octogonals i més tard rodones, i també peces d'un sou; a més a més, el 1811 es refugià a Palma la seca de la Junta Superior del Principat de Catalunya, massa insegura en els seus emplaçaments anteriors de Reus i Tarragona, de manera que, a més de moneda local, s'encunyà també a l'illa moneda catalana i fins i tot moneda general de la monarquia.

D'altra banda, la guerra convertí el port de Palma en refugi de gran part de les naus matriculades a Barcelona, València, Alacant i Màlaga: el comerç de trànsit augmentà molt, així com el comerç amb Amèrica, però la seva incidència sobre l'economia insular va ser més aviat escassa i contradictòria; gran part del benefici comercial quedava en mans de forasters mentre l'allau de refugiats posava pels núvols els lloguers i els preus, especialment dels productes que calia importar.

El retorn de Ferran VII el 1814 i la recuperació *manu militari* del seu poder absolut, paral·lel a la restauració absolutista en el conjunt d'Europa, va poder fer creure als partidaris de l'Antic Règim que tot tornava a la normalitat després del parèntesi revolucionari. Res més fals, sobretot a Espanya: el país estava arruïnat i gran part de les colònies americanes s'havien emancipat. La situació era difícil i la inèpcia i la crueltat repressora dels successius governs no faria més que aug-

mentar el descrèdit del règim: l'Estat mancava de recursos i era difícil extreure més impostos d'un país exhaurit; els senyors, nobles o eclesiàstics, un cop recuperats els seus privilegis, intentaven cobrar els endarreriments dels anys de guerra; la balança exterior era molt deficitària i provocava una forta retracció del comerç, que colpejava fortament economies com la mallorquina o la catalana, que en gran part en depenien.

Els governants pensaven que la solució passava per la recuperació de les colònies americanes, però per a això feien falta diners i els únics que en tenien pocs o molts eren els privilegiats (la noblesa i l'Església), que estaven exempts del pagament d'impostos: els ingressos de l'Estat s'havien reduït a menys de la meitat respecte al final del segle XVIII. Però l'intent de recuperar les colònies provocaria la fi del règim, si bé cal dir que (com passaria amb la Revolució Gloriosa de 1868 o amb la Segona República) va caure més per manca de defensors que per la força dels seus oponents.

En efecte, la sublevació de Riego, que s'acostuma a citar com a inici del Trienni Liberal, va ser un acte d'opereta: després de proclamar la Constitució el dia de Cap d'Any de 1820, ni va aconseguir l'adhesió de la resta de les tropes ni els sublevats es van atrevir a ocupar Cadis ni a dirigir-se a Madrid. La seva sort va ser que la notícia va provocar sublevacions ciutadanes triomfants, primer a la Corunya (el 21 de febrer), després a Múrcia, Saragossa, Vic, Reus, Tarragona... El cop final va ser el canvi de camp del general O'Donnell, el qual, enviat contra Riego, proclamà la Constitució a Ocaña el 6 de març. Davant d'això, el dia 9 el rei es decidia a acceptar la Constitució de Cadis, que al cap i a la fi el mantenia en el càrrec amb atribucions molt àmplies, de les quals usaria i abusaria en contra del nou règim fins a aconseguir tornar a ser rei absolut.

De fet, el 1820 era en el conjunt d'Europa un moment d'ebullició general i de desencís davant els resultats de la restauració absolutista: va ser assassinat l'hereu de la Corona francesa, els grecs iniciaren la lluita que els portaria a la independència i van esclatar revoltes liberals a Portugal, el Piemont i Nàpols, aquestes darreres aixafades pels exèrcits austríacs.

A Mallorca, les autoritats van jurar la Constitució el 17 de març, però els seus efectes no es deixaren notar gaire més enllà de l'àmbit polític. De fet, seria el problema del Trienni, com també dels altres intents de modernització del país: els inconvenients i els errors es deixaven sentir immediatament, mentre que els beneficis de les reformes necessitaven un temps que mai no van tenir.

El nou règim constitucional tenia com a finalitat la modernització política i econòmica del país. La primera la resolva la Constitució, els primers preceptes de la qual es van posar ràpidament en marxa: supressió de la Inquisició, llibertat d'impremta, convocatòria de corts o canvis en els ajuntaments, encara que sovint en aquests, fins i tot en ciutats com Vic, capdavanteres en la sublevació, hi trobem els mateixos personatges abans i després del canvi de règim. Aquests canvis po-

dien ser importants de cara al futur, però no milloraven la situació econòmica i social.

En aquest sentit, la mesura més important va ser la prohibició d'introduir grans i farines estrangers, que permetria remuntar els preus i, per tant, els guanys dels productors; però aquesta mesura no afavoria l'economia mallorquina, que n'era importadora. En canvi, els drets senyorials continuaven vigents i la crisi industrial era ben present.

La imprescindible reforma de la hisenda pública es va concretar en la substitució del sistema tributari anterior, basat en impostos sobre el consum, per una imposició directa sobre la riquesa, que a més comportava un augment de la pressió fiscal i havia de ser pagada en moneda, precisament en un moment en què aquesta escassejava. El nou impost resultà molt impopular, sobretot al camp, on l'autoconsum familiar feia poc importants els impostos sobre el consum a través del mercat. El canvi impositiu, i la propaganda que contra ell van orquestrar els partidaris de l'absolutisme, va ser segurament una de les raons principals de la desafecció de la pagesia respecte al sistema; l'altra va ser que els pagesos no van experimentar cap benefici com a conseqüència de les mesures de modernització agrària.

En efecte, la necessària modernització de l'agricultura es confiava a la desamortització, o sigui a l'expropiació i venda en pública subhasta dels béns eclesiàstics, per a constituir amb ells una classe de propietaris lliures; però la manera com es va organitzar i es va dur a terme el procés va afavorir la propietat burgesa rendista en contra de les aspiracions de la pagesia. El principal instrument d'aquesta desamortització va ser el decret de regulació dels ordes monacals d'octubre de 1820, que abolia els convents de menys de vint frares i els situats en descampat i n'expropiava els béns. El malestar generat per aquesta mesura entre els perjudicats i els seus afectes va provocar l'aparició de «bandes de la fe», partides de guerrillers absolutistes, més o menys impulsades o finançades per l'estament religiós o per persones que li eren properes, cosa que d'altra banda suscità com a reacció l'aparició de «constitucionalistes exaltats». A més de les morts, destruccions i odis congriats, des del punt de vista econòmic la lluita contra les guerrilles va consumir una part important dels ingressos de l'Estat, de manera que la hisenda pública no va aconseguir superar la seva habitual insuficiència tot i apujar repetidament els impostos o exigir-ne l'avançament.

No aniré més enllà en l'explicació del Trienni, atès que en fer-ho superariem l'època estudiada en el llibre que avui presentem i en el qual ja és hora que em centri. Afegiré només que la fi del Trienni no va arribar des de l'interior, sinó per una intervenció militar estrangera, concretament francesa, els anomenats «Cent mil fills de Sant Lluís», en el moment en què la insurrecció interior es podia considerar fracassada: l'Europa de la restauració absolutista, l'anomenada Santa Aliança, no podia permetre la consolidació d'un règim liberal.

Tornant, doncs, al llibre, després del capítol històric introductori, que potser m'he allargassat massa glossant, trobem una breu descripció de les seques de les Balears, important perquè mostra l'experiència en matèria d'encunyació que les autoritats mallorquines havien adquirit durant la Guerra del Francès: com ja he dit, des de l'any 1808, per tant en plena vigència teòrica de l'Antic Règim i de les exempcions eclesiàstiques, les autoritats van haver d'encunyar moneda amb la plata obtinguda de la requisada de part dels tresors de les esglésies. També és important notar que aquestes encunyacions foren locals, no meres còpies de les monedes de la monarquia.

Aquesta experiència està, per tant, darrere l'encunyació l'any 1821 de la moneda de trenta sous, equivalent als vuit rals de plata o duro castellans, que és l'objecte del llibre que presentem. Com també, un cop liquidat el Trienni i per tant en un context políticament invers, però econòmicament parell, del duro absolutista de 1823, que va ser la darrera moneda mallorquina. Moneda sobre la qual goso demanar a l'autor que dediqui, que ens dediqui, un proper treball.

Tornant al llibre, després d'un altre curt, però clar, capítol sobre metrologia monetària mallorquina, s'explica la pesta bubònica de 1820, que va afectar alguns pobles de l'est de l'illa; els escassos recursos públics van resultar clarament insuficients per a atendre els afectats i evitar la propagació del contagi, de manera que l'Ajuntament i la Catedral de Palma hi van haver d'esmerçar quantitats importants. El fet ens interessa sobretot perquè aquestes despeses dificultarien repetir l'esforç en l'epidèmia de l'any següent i portarien com a única solució, o, millor dit, com a pal·liatiu, a l'encunyació de la moneda de trenta sous.

Perquè, quan a mitjan 1821 aparegué una nova epidèmia, aquesta vegada de febre groga, que no va afectar un racó d'illa, sinó la capital, encara hi havia deutes pendents de l'epidèmia anterior; tanmateix no quedava altre remei que establir llatzerets fora ciutat on traslladar els contagiats, tenir-ne cura i prendre les altres mesures necessàries per a evitar l'extensió de l'epidèmia. Tot i les peticions al cap superior polític de les Balears (precedent del que seria el governador civil) i a la Diputació Provincial, l'ajuda rebuda resultava clarament insuficient, de manera que el 17 de setembre el cap superior polític encarregava a l'Ajuntament de Palma la requisada de la plata de les esglésies que no fos necessària per al culte.

En teoria, aquesta plata havia de servir de garantia als particulars que volguessin prestar diners al municipi; també foren requisats fons del Consolat o cambra de navegació i es demanà un préstec a la Junta de Comerciants, però aquesta només es mostrà disposada a concedir una quantitat molt menor a la demanada i amb la condició que la plata que l'havia de garantir fos encunyada a Mallorca.

Era el 18 de setembre; assenyalo la data perquè aquesta és la primera notícia de la proposta de passar d'utilitzar la plata indirectament com a penyora als prestadors a encunyar-la directament per a poder fer front a les despeses. L'Ajuntament es va fer seva immediatament la proposta i s'afanyà a comunicar-la al cap

superior i a la Diputació, que decididiren demanar el preceptiu permís a Madrid; també es demanà ajuda al Govern central, però aquesta no arribaria mai, tot i que es permeté que es possessin a disposició de la lluita contra l'epidèmia els fons resultants de les contribucions recaptades a l'illa.

Per si de cas, l'Ajuntament continuà preparant l'emissió com si el permís hagués de ser imminent. D'altra banda, per si l'epidèmia i la paralització econòmica que s'hi afegia no fossin mals suficients, el capità general demanava diners perquè deia que no en tenia ni per donar ranxo a la tropa. Possiblement aquesta circumstància va afavorir l'encunyació: el municipi decidí situar la seca al castell de Bellver i pagar els soldats per la custòdia de la plata. Mentrestant, però el permís de Madrid no arribava, tot i que els secretaris (o sigui els ministres) de Governació i d'Hisenda van prometre als diputats mallorquins que negociaven els ajuts que acceptarien totes les mesures que se'ls proposessin: una frase, com es pot veure amb molt de pedigrí a la capital, que encara la utilitzen amb les mateixes intencions d'incompliment al cap de gairebé dos segles.

Més encara: la carta que comunicava aquesta oferta a les autoritats de Palma era del 16 d'octubre. El dia abans, una reial ordre desaprovava la confiscació de plata de les esglésies i la seva encunyació, a no ser que la cessió hagués estat voluntària; i encara, en aquest cas, caldria enviar la plata a Sevilla perquè fos encunyada en aquella seca.

Abans, però, que aquesta mala notícia arribés a Mallorca, el 26 d'octubre la Diputació va tirar pel dret i va concedir el permís per a encunyar tota la plata recollida de les esglésies. A continuació, les autoritats locals van seguir una doble estratègia: d'una banda, suplicaven a Madrid que permetés l'encunyació a Mallorca, sense cap resultat, evidentment; de l'altra, van demanar al governador de la Mitra que certifiqués que la plata havia estat cedida lliurement per les esglésies. Sortosament, tant el bisbe, Pedro Gómez Vallejo, que es trobava a Madrid com a diputat per Sòria, com el governador de la Mitra eren de tendència liberal i no van posar cap obstacle a la petició. A continuació, la Diputació aprofità la notícia que també hi havia pesta a Sevilla per suposar que «seria molt de l'aprovació de Sa Magestat en la terrible alternativa en que ens trobam de perir o procurar-nos auxiliis immediatament», que l'encunyació es fes a Mallorca; era realment molt suposar, però la situació també devia ser molt extrema. L'endemà, primer de novembre, el cap superior polític va donar el permís; l'encunyació començaria el dia 4.

La disponibilitat de diner va alleujar la situació del municipi, fins al punt que va retornar en part els préstecs més o menys forçats obtinguts del Consolat i de la Junta de Comerç. Segurament ho van fer massa aviat: el 10 de desembre l'Ajuntament tornava a tenir les arques buides i hagué de demanar una altra vegada més plata a la catedral. Sortosament, el dia 13 va ser el primer que no es va declarar cap nou malalt afectat per l'epidèmia. Quedaven encara deutes pendents i noves despeses, com la neteja (expurgació) de les cases que havien estat infectades, però

el pitjor ja havia passat. I l'any 1822 els governs de Madrid tenien prou preocupacions per a no complicar-se la vida amb una desobediència que implicava totes les autoritats, tant electes com nomenades, de l'illa.

Després d'aquesta explicació dels fets, sovint dramàtics i fins i tot tràgics, el llibre tira enrere per a explicar amb calma i detall la recollida de la plata. Aquesta es dugué a terme sense especials ensurts, a pesar d'algunes resistències com l'amagament d'algunes peces teòricament robades de les esglésies just la nit abans de ser lliurades. La resistència principal provingué de la Catedral, que en un llarg estira-i-arronsa anà fent lliuraments de quantitats relativament petites i a la fi aconseguí salvar dos canelobres de més de dos metres d'altura i més de 250 kg de plata cadascun, ja que s'adduí que si es fonien es perdrien els milers de rals que havia costat la seva manufactura.

En definitiva, les dificultats encara persistien a començament de 1822, però sense la preemtorietat del moment de la pesta, de manera que la seca es pogué tancar el 12 de febrer.

El darrer apartat de l'obra és el de major interès numismàtic. S'hi expliciten les característiques de la moneda, la plata recollida (1.165 kg) i la quantitat encunyada (42.500 peces), el procediment i les despeses d'encunyació i el lloc precís del castell de Bellver on funcionà la seca, la capella de Sant Marc. S'estudien també amb tot detall els errors, les variants, les proves i les falsificacions.

L'obra acaba amb la catalogació i reproducció de les monedes i amb un completíssim annex de 233 documents, als quals s'afegeix el detallat passament general de comptes. Aquest annex, ultra documentar les afirmacions fetes a l'obra, constitueix un interessantíssim calaix de sastre per a conèixer i entendre molts aspectes de la Mallorca de l'època.

En definitiva, ens trobem davant d'un petit gran llibre, modèlic en el seu contingut i en la seva organització, raó per la qual no resta més que felicitar l'autor i agrair-li una obra que ens farà a tots més savis, i que per això, encara que temo que no el farà a ell més ric, l'encoratgem a continuar.